Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook
16 (2025): 7–26
DOI: 10.18276/rk.2025.16-01
ISSN (print): 2081-8718 | ISSN (online): 2353-2831

Michał Bajer
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0002-2880-8189

Wprowadzenie do lektury. Tłumacze i tłumaczki literatury polskiej po „Noblu Olgi Tokarczuk": coraz liczniejsi, coraz widoczniejsi, coraz... trudniej uchwytni?

Pisanie o „Noblu Wisławy Szymborskiej" i „Noblu Olgi Tokarczuk" stanowi skrót myślowy i jest, rzecz jasna, obcesowe w stopniu zakrawającym na nieokrzesanie, jednak w odniesieniu do przekładów literatury polskiej – wyraźniej niż w wielu innych dziedzinach – sprawdzają się tezy o kulturotwórczym potencjalne prestiżowych nagród literackich (Bourdieu: 22–23; English, 2009; Pasterska, Luboń, Wyrembelski: 16; Nalewajk-Turecka, 2025). Kluczowe dla tego numeru „Rocznika Komparatystycznego", zainteresowanie tłumaczeniem literatury polskiej na języki obce rodzi się bowiem nie tylko ze śledzenia przekładoznawczej literatury fachowej. Poniekąd pod wpływem akademickich dyskusji, poniekąd niezależnie od nich, problem obecności literatury polskiej za granicą nabiera nowego wydźwięku w zmieniającej się rzeczywistości instytucjonalnej i medialnej. Jeśli za graniczne momenty tej ewolucji uznać dwa Noble przyznane Polkom, widać jasno, że nagroda dla Wisławy Szymborskiej (1996) i ta dla Olgi Tokarczuk (2018) pojawiły się w świecie przypisującym odmienną rolę tłumaczom i tłumaczkom obu pisarek.

Z jednej strony, na przestrzeni ostatnich pięciu lat potwierdziła się tendencja, zaobserwowana w roku 2020:

> Podczas gdy temat spolszczeń piśmiennictwa obcego oraz specyfiki ich odbioru w lokalnym środowisku czytelniczym stanowi od dawna istotny

> nurt w rodzimych studiach komparatystycznych, to obserwacja obecności oryginalnie polskojęzycznych utworów w kręgach odmiennych, zwłaszcza pozaeuropejskich, literatur nieco wyraźniej zyskała na znaczeniu w ostatniej dekadzie.
>
> (Pasterska, Luboń, Wyrembelski: 18)

Z drugiej strony, w zagranicznej recepcji polskiej literatury przez przekład pojawiły się też nowe wątki. To im poświęcone będzie nasze *Wprowadzenie do lektury*.

Wokół „polskich Nobli"

W pamiętnych i wciąż stosunkowo beztroskich (przed wybuchem pandemii Covid-19) dniach października 2019 roku Olga Tokarczuk była już szerzej znana międzynarodowej publiczności dzięki dość nowemu wyróżnieniu – International Booker Prize – otrzymanemu rok wcześniej za *Biegunów* w przekładzie Jennifer Croft, a przyznawanemu książkom tłumaczonym na angielski dopiero od roku 2016 (Hoyte-West, 2024)[1]. To jeden z najwidoczniejszych symptomów waloryzowania pracy translatorskiej w przestrzeni międzynarodowej – również medialnej (Alter, 2022), gdzie tłumacze i tłumaczki byli wcześniej zasadniczo nieobecni.

Tłumaczenia Tokarczuk już wcześniej przyciągnęły uwagę przekładoznawców (Eberharter, 2009). A jednak dopiero „polski Nobel" zaowocował I Światowym Kongresem Tłumaczy Olgi Tokarczuk (15–17 września 2022). Rola translatorów została tam określona za pomocą następujących formuł:

> Książki Olgi Tokarczuk przetłumaczono aż na 48 języków, dzięki czemu czytelnicy mogą poznać twórczość Noblistki w prawie każdym miejscu na ziemi. Zawdzięczamy to ponad 160 niesamowitym tłumaczkom i tłumaczom. Już od dawna pragnęliśmy stworzyć wydarzenie, które pozwoliłoby nam zrzeszyć grono najbardziej zaangażowanych autorek i autorów przekładów.

[1] W latach 1990–2015 proza tłumaczona na język angielski nagradzana była Independent Foreign Fiction Prize (1990–2015). Można uznać, że jej „wchłonięcie" przez najbardziej prestiżową brytyjską nagrodę literacką zwiększyło rangę tego wyróżnienia.

Z tej idei zrodził się I Światowy Kongres Tłumaczy Olgi Tokarczuk[2].

Kolejną inicjatywą związaną z postacią ostatniej polskiej laureatki nagrody Nobla jest, poprzedzona wstępem autorstwa polskiej pisarki, antologia *The Penguin Book of Polish Short Stories* (Lloyd-Jones, 2025). Jej redaktorka i *spiritus movens*, Antonia Lloyd-Jones akcentuje sposób, w jaki perspektywa tłumaczki orientowała jej redaktorskie przedsięwzięcie:

> Mam w szczególności nadzieję, że książka przyda się innym tłumaczom i tłumaczkom w poszerzaniu wiedzy i znajdowaniu przyszłej inspiracji, tak jak ja znalazłam inspirację w antologii Marii Kuncewiczowej *The Modern Polish Mind*, gdy zaczynałam naukę polskiego i chciałam odkrywać literaturę. Jest tyle świetnych tekstów, czekających na przetłumaczenie[3].
>
> (Dudek, 2025)

W chwili gdy przywołuję te słowa, trwają przygotowania do VI Światowego Kongresu Tłumaczy Literatury Polskiej (2–4 lipca 2026), ostatniego z cyklu spotkań, organizowanych od roku 2005. Na stronie promującej to wydarzenie czytamy:

> Tłumaczki i tłumacze to najistotniejsi ambasadorzy literatury polskiej za granicą. Literatura małych języków – a takim jest język polski – nie mogłaby się przebić na świecie bez ich wysiłków[4].

Równolegle, wspieranie przekładu literatury polskiej na języki obce odgrywa ważną rolę w działaniach Instytutu Książki, gdzie rozwija się program Kolegium Tłumaczy, oferujący rezydencje osobom pracującym nad przekładami tekstów istotnych dla polskiej kultury literackiej:

> Instytut Książki pozostaje w ciągłym kontakcie z tłumaczami i tłumaczkami literatury polskiej w świecie – naszymi największymi sojusznikami i sojuszniczkami. (…) Program rezydencji zapewnia komfortowe warunki do pracy nad przekładami, dostęp do bibliotek oraz możliwość spotkań

[2] Fundacja Olgi Tokarczuk: https://fundacjaolgitokarczuk.org/projekty/i-swiatowy-kongres-tlumaczy-olgi-tokarczuk/.

[3] Przy braku wskazanego tłumacza, przekład pochodzi od autora artykułu.

[4] Instytut Książki: https://www.instytutksiazki.pl/aktualnosci/vi-swiatowy-kongres-tlumaczy-literatury-polskiej-juz-w-lipcu/.

> z autorami, ekspertami i przedstawicielami środowiska literackiego. Kolegium Tłumaczy to miejsce pracy i spotkań dla osób z całego świata, reprezentujących różne języki i tradycje literackie. Program wspiera wymianę doświadczeń, rozwój kompetencji translatorskich i obecność literatury polskiej na świecie[5].

Od 2005 roku przyznawana jest też nagroda Transatlantyk dla „wybitnego ambasadora lub ambasadorki literatury polskiej za granicą". Warto przy tym wspomnieć o cyklu wywiadów, zamieszczanych na facebookowym profilu Instytutu. Te multimedialne mikrobiografie dają też wgląd w translatorskie warsztaty. Pokazują, jak w jednostkowej skali odzwierciedlają się abstrakcyjne zagadnienia teorii przekładu.

Krótki przegląd inicjatyw i tekstów promocyjnych poświęconych tłumaczom oraz tłumaczkom literatury polskiej na języki obce pokazuje, że ci zapracowani ludzie – „niesamowici tłumacze", „ambasadorzy" literatury polskiej, „sojusznicy i sojuszniczki" polskich instytucji – coraz częściej wychodzą z cienia. Doczekują się waloryzacji instytucjonalnej i, co ważne, zyskują coraz większą widzialność medialną. Wszystko to nosi cechy dyskontowania i kumulacji, by tak rzec, odsetek, nabudowanych na zdobytym już kapitale kulturowym.

Ów – pod każdym względem pożądany i przyjemny – „medialny szum", towarzyszący przekładom literatury polskiej na języki obce, odzwierciedla się wyraźnie w dziedzinie badań literaturoznawczych. Ilustracją tego zjawiska jest naukowa recepcja tłumaczeń Olgi Tokarczuk. Ich omówienia reprezentują różnorodne nurty współczesnego przekładoznawstwa. Wobec sporej i wciąż przyrastającej masy tekstów poświęconych temu zagadnieniu, jako najbardziej reprezentatywne przykłady przywołam autorską wypowiedź samej tłumaczki (Lloyd-Jones, 2006) oraz badania z zakresu onomastyki (Białek, 2020), kolektywności w przekładzie (Siwek, 2021), obcojęzycznej recepcji terminów o zabarwieniu afektywnym i filozoficznym (Monisha, 2024; Gicala, 2024; Żyśko, 2022), konwencji literackiej (Skibińska, Solová, Wesoła, 2017), biografii intelektualnej autorki przekładów (Krajewska, 2022), intersemiotycznych studiów nad książką (Skibińska, 2025) oraz troski

[5] Instytut Książki: https://www.instytutksiazki.pl/programy/kolegium-tlumaczy/ (brak dostępu).

tłumacza o komunikatywność tekstu, osadzonego w nowym kontekście kulturowym (Pietryga, 2021).

Ta wielość ujęć pokazuje, że literackie dzieło Tokarczuk stanowi swego rodzaju *showcase* możliwości współczesnego przekładoznawstwa. To wręcz husserlowski *przedmiot idealny* tej dyscypliny – byt istniejący obiektywnie, aktualizowany jednak każdorazowo w serii jednostkowych aktów (przekładoznawczej) percepcji. W przypadku autorki cieszącej się prestiżem, zapewnianym po części przez najważniejszą nagrodę literacką świata, występuje wręcz wzorcowa równowaga między widzialnością tłumaczy w dyskursie naukowym i medialnym. Dość powiedzieć, że oryginalna twórczość powieściowa Jennifer Croft rekomendowana jest za pomocą informacji o tym, że autorka *The Extinction of Irena Rey* (Croft, 2024) tłumaczy też książki Olgi Tokarczuk[6].

Na uwagę zasługuje ponadto fakt, że przekłady dzieł Tokarczuk na języki obce badają – z pewnymi wyjątkami – zwłaszcza Polacy i Polki. Stanowi to prawidłowość dotyczącą ogółu tłumaczeń literatury polskiej. Wynika to ze stosunkowo niewielkiej popularności języka polskiego jako obcego wśród przekładoznawców innej narodowości. Właśnie to kryje się za określeniem „mały język", obecnym w cytowanym już opisie VI Światowego Kongresu Tłumaczy Literatury Polskiej.

Istotną rolę w propagowaniu wiedzy o przekładach literatury polskiej za granicą ogrywają też czasopisma przekładoznawcze, w których ukazała się większość przywołanych dotąd artykułów. One również pojawiły się po „Noblu Szymborskiej", co znacząco wpływa na społeczną dynamikę recepcji pracy translatorskiej. Poza „Przekładańcem", „Między Oryginałem a Przekładem", „Rocznikiem Komparatystycznym", wymienić można „Przekłady Literatur Słowiańskich" założone przez Bożenę Tokarzową na Uniwersytecie Śląskim (2009). W opisie zamieszczonym na stronie internetowej redakcja tego czasopisma wyodrębnia

[6] „Jennifer Croft won a Guggenheim Fellowship for this novel, the William Saroyan International Prize for Writing for her memoir, *Homesick*, and the International Booker Prize for her translation of Nobel laureate Olga Tokarczuk's *Flights*", https://books.google.pl/books/about/The_Extinction_of_Irena_Rey.html?id=PLDbEAAAQBAJ&redir_esc=y.

dwie linie jego działalności: założenie „dokumentacyjno-socjologiczne" (w ramach którego tworzone są bibliografie „przekładów literatury polskiej na języki południowo- i zachodniosłowiańskie wraz z komentarzami dotyczącymi ich recepcji") oraz „krytyczno-interpretacyjne", poświęcone „uogólnieniom teoretycznym"[7].

Daleko od Nobla: literatura popularna

Poza literaturą określaną tradycyjnie jako wysoka czy ambitna, w ostatnich latach obserwować też można wzrost zainteresowania eksportem polskiej twórczości popularnej, niedocenianej (jak dotąd) przez jury prestiżowych, międzynarodowych nagród literackich. W tej dziedzinie przywołam powieści kryminalne Marka Krajewskiego i Zbigniewa Miłoszewskiego, tłumaczone aktualnie na osiemnaście języków (Mazurkiewicz: 10–13). Choć wciąż pojawiają się teksty, których autorzy traktują przekłady jako medium całkiem przeźroczyste – pozwalające na formułowanie wniosków o oryginalnych utworach (Düring, 2019) – istnieje już bogata biblioteka prac podejmujących w sposób świadomy problematykę przekładoznawczą.

Dynamika translacji polskich powieści kryminalnych najogólniej omówiona została przez Adama Mazurkiewicza w perspektywie politycznych relacji Polski z zachodem i krajami byłego bloku socjalistycznego:

> W pierwszej kolejności, polskie powieści tłumaczono zwłaszcza na języki zachodnie. Dopiero później pojawiły się tłumaczenia na języki środkowo i południowoeuropejskie, oraz na hebrajski i japoński, traktowane jako egzotyczne z perspektywy europejskiej. (…) Wybór języków zachodnioeuropejskich może być też postrzegany jako alternatywa dla dominującej przed rokiem 1989 tendencji do tłumaczenia literatury polskiej na rosyjski (…). Przekłady na języki środkowoeuropejskie (czeski, słowacki, słoweński, węgierski) interpretować da się jako emanację polityki grupy Wyszehradzkiej (V4), polegającej na pogłębianiu współpracy – w tym kulturowej – pomiędzy zrzeszonymi krajami.
>
> (Mazurkiewicz: 13–14)

[7] Uniwersytet Śląski. Czasopisma naukowe: https://journals.us.edu.pl/index.php/PLS/about.

Coraz częściej pojawiają się też bardziej szczegółowe badania, poświęcone wybranym wycinkom pracy translatorów, takim jak idiolekty i obcość w przekładzie (Gołębiowski; Warmuzińska-Rogóż, 2021) czy komunikatywność tekstu w nowym kontekście kulturowym i językowym (Warmuzińska-Rogóż, 2022). Pokazuje to, że przekład literatury popularnej stanowi obszar przenoszenia kategorii analitycznych stosowanych w przekładoznawczej analizie literatury „wysokiej" (Pietryga, 2021).

Sprzed Nobla: filologiczne tłumaczenia tekstów dawnych

Trzecim obszarem literatury polskiej tłumaczonej na języki obce są – z reguły pomijane dotąd w badaniach stricte translatologicznych – filologiczne przekłady tekstów dawnych. Jakkolwiek klasykę literatury polskiej tłumaczono i omawiano już wcześniej (m.in. Szwebs, 2012), wydaje się, że w ostatnim czasie inicjatywy tego typu nabrały tempa z uwagi na medialne dyskusje o konieczności „umiędzynarodowienia" polskiej nauki, w tym humanistyki. Można to wręcz uznać za pokłosie licznych reform szkolnictwa wyższego, chociaż hipoteza ta domagałaby się pogłębionej weryfikacji.

Jako przykład tej praktyki translatorskiej posłużyć mogą edycje wybranych utworów Franciszki Urszuli Radziwiłłowej (Radziwiłłowa, 2015) w przekładzie Patricka Cornessa, wierszy metafizycznych Adama Mickiewicza (Mickiewicz, 2023) w przekładzie Mateusza Stróżyńskiego i poezji okolicznościowej Jana Kochanowskiego (Kochanowski, 2023) w przekładzie Michaela J. Mikosia.

W swojej recenzji pierwszego z tomów David Frick podkreśla kolektywny wymiar edycji, zapewniający równowagę między jej różnymi komponentami:

> Mamy tu utalentowanego anglojęzycznego tłumacza, polskojęzyczną edytorkę przekładu (co oznacza owocną współpracę między obojgiem) oraz rozległy (liczący 73 strony) wstęp polskiej profesorki (…), autorki najbardziej miarodajnej książki o Radziwiłłowej (…). Wszyscy życzmy sobie tyle szczęścia w naszych translatorskich przedsięwzięciach.
>
> (Frick: 120)

Postrzeganie tłumacza jako członka zespołu właściwe jest dla wielu nurtów współczesnego przekładoznawstwa (Siwek, 2021).

Ocena przekładu obecna jest również w recenzji Mickiewiczowskiego tomu (Skórczewski: 864). Pisząc o zachowaniu w translacji struktury rytmicznej wersów, recenzent odwołuje się ponadto do polskiej literatury przekładoznawczej, cytując artykuł Marty Skwary (2019). Najpełniejszą analizę przekładu odnajdujemy jednak w artykule poświęconym anglojęzycznemu wydaniu poematów okolicznościowych Kochanowskiego. Radosław Rusnak omawia tam decyzję Mikosia o rezygnacji z archaizacji, postrzegając ją w kontekście troski o czytelność tekstu transponowanego do innej kultury (Rusnak: 278). Następnie Rusnak wspomina o rymotwórczej maestrii tłumacza (Rusnak: 278), konkludując swoje rozważania serią uwag na temat trafności jego wyborów leksykalnych (Rusnak: 279–285). To szczegółowe wniknięcie w warsztat translatorski związane jest, po pierwsze, z rozbudowaną formułą recenzji, właściwą wydającemu ją czasopismu („Pamiętnik Literacki"). Po drugie to konsekwencja faktu, że autor artykułu specjalizuje się w badaniach nad staropolskim przekładem.

Świadomi, że omawiane tomy nie mogą oczekiwać masowej recepcji oraz tego, że nieprędko zainteresują one badaczy związanych z czasopismami o profilu ściśle przekładoznawczym, recenzenci włączają elementy translatoryki do ogólnych charakterystyk ocenianych publikacji, zamieszczanych w czasopismach historycznoliterackich.

Kłopoty z metodologią

Wobec pogłębiającej się różnorodności typów i obiegów literatury polskiej za granicą aktualne staje się pytanie o istnienie unifikującego języka, który umożliwiałby przekładoznawczy opis wszystkich (lub choćby reprezentatywnej części) sygnalizowanych powyżej prób tłumaczeniowych. I tu pojawiają się metodologiczne kłopoty.

Rozwijana konsekwentnie w ostatnich dekadach teoretyczna perspektywa literatury światowej – *Weltliteratur* u Goethego, *world literature* w pracach anglojęzycznych (Damrosch, 2003; Damrosch, 2009; Casanova, 2017; Moretti, 2000; Czapliński, 2014) – ujawniła nieznane

wcześniej mechanizmy relacji między różnie pojmowanym centrum i peryferiami kultury (Even-Zohar, 1990; Casanova, 2002; Casanova, 2017; Skibińska, Paprocka, Solová, 2021). Śledząc wciąż nowe teksty poświęcane temu zagadnieniu, stwierdzić można, że w badawczej perspektywie literatury światowej przekład zajmuje zarazem eksponowane, jak i trochę problematyczne miejsce.

Z jednej strony stanowi on podstawowe narzędzie wprowadzania literatur „mniejszych" czy „peryferyjnych" w kosmopolityczny obieg czytelniczy, jak – opierając się na pracach socjologa języka, Abrama de Swaana (2001) – pisze Pascale Casanova:

> W międzynarodowym polu literackim (...) wielkość kapitału językowo-literackiego danego języka mierzyć można nie liczbą pisarzy czy czytelników posługujących się tym językiem, lecz liczbą literackich poliglotów, którzy go używają, oraz liczbą tłumaczy literackich – zarówno w zakresie importu, jak i eksportu – którzy wprowadzają teksty w obieg z tego języka literackiego lub na ten język.
>
> Nierównomierna dystrybucja tego kapitału porządkuje pole językowo-literackie według opozycji między, z jednej strony, zdominowanymi językami literackimi – językami niedawno „unarodowionymi", to znaczy takimi, które stosunkowo późno stały się językami narodowymi, wyposażonymi w niewielki kapitał literacki, słabo rozpoznawalnymi międzynarodowo, mającymi małą liczbę tłumaczy krajowych i zagranicznych, albo językami słabo znanymi i przez długi czas niewidocznymi w wielkich centrach literackich, jak chiński i japoński – a z drugiej strony językami dominującymi, które ze względu na swój szczególny prestiż, długą tradycję oraz liczbę tekstów stworzonych w tych językach i uznanych za uniwersalne, dysponują znacznym zasobem kapitału literackiego.
>
> (Casanova, 2022: 9)

W zaproponowanej przez Casanovę klasyfikacji *języków zdominowanych*, polski – choć niewymieniony z nazwy – należy do trzeciej grupy:

> Języki kultury lub języki o dawnej tradycji, związane z „małymi" krajami, takie jak niderlandzki czy duński, grecki czy perski, tworzą trzecią grupę języków zdominowanych. Mają one stosunkowo ważną historię i prestiż, ale niewielu użytkowników; są rzadko używane przez poliglotów i słabo rozpoznawalne poza granicami narodowymi, to znaczy nisko cenione na światowym rynku literackim.
>
> (Casanova, 2002: 9).

Poprzez uwypuklenie problemu relacji władzy, dominacji itp., Casanova kładzie nacisk na polityczne osadzenie przekładu, co wpisuje jej prace w krąg zainteresowań bliskich esejom zebranym przez Marię Tymoczko i Edwina Gentzlera (2002).

Z drugiej strony badania przekładoznawcze nie wyczerpują pełnego zakresu problemów zarysowanych w ramach teorii literatury świata. Wpisuje się to zresztą w ekspansywny charakter badań prowadzonych pod hasłem *world literature*, wynikający z nośności i pojemności egzemplifikowanej przez nie formuły. Już w 2014 roku Przemysław Czapliński napisał: „Od kilkunastu lat «literatura światowa» wyrasta na konkurentkę refleksji postkolonialnej i następczynię komparatystyki" (Czapliński: 13). Do wymienionej przez poznańskiego badacza pary konkurentek i poprzedniczek literatury światowej dodać można przekładoznawstwo. W dziedzinie badań nad literaturą polską dobrym przykładem tego zjawiska jest ważny tom zbiorowy *Polish Literature as World Literature* (Florczyk, Wisniewski), wydany w roku 2023.

Redaktorzy w ten sposób omawiają rolę przekładu w ujmowaniu literatury polskiej jako części literatury światowej:

> Rzeczywiście, podobnie jak w większości krajów, gdzie używa się tak zwanych języków mniejszych, przekład — jako podstawowy mechanizm literatury światowej — odgrywa kluczową rolę w inicjowaniu i podtrzymywaniu dialogu międzykulturowego, przekraczającego granice zarówno fizyczne, jak i wyobrażeniowe. (…) Przekład umożliwia odbiór literatury poza jej lokalnymi kontekstami i granicami narodowymi, co stanowi jeden z założycielskich czynników trwania literatury światowej; jednak to, w jaki sposób tłumacze podchodzą do swojej działalności i jak ją postrzegają, ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia jej skutków.
>
> (Florczyk, Wisniewski: 1–2)

W tym miejscu Florczyk i Wisniewski przywołują refleksję Jerzego Jarniewicza, wyróżniającego tłumaczy ambasadorów, wprowadzających obce teksty w nowy obszar kulturowy, i tłumaczy prawodawców, dążących do przebudowy literatury docelowej za sprawą ekspozycji na radykalnie nowe doświadczenie czytelnicze (Jarniewicz: 23–26). Odnajdujemy tu „ambasadora", a więc jedną z metafor obecnych później w języku medialnej promocji wydarzeń, związanych tłumaczeniem literatury polskiej na języki obce.

Mimo eksponowanej roli przekładu w redaktorskim wstępie Florczyka i Wisniewskiego, kolejne rozdziały antologii tylko częściowo poświęcone są problematyce translatologicznej. Większość z nich dotyczy bowiem różnorodnych form zakorzenienia literatury polskiej w literaturze światowej: krążenia wzorców strukturalnych i gatunkowych, paralelizmów tematycznych i kulturowych, statusu literatury polskiej, tworzonej w języku obcym itp. To świadome wykroczenie poza perspektywę klasycznych badań nad recepcją i przekładem najpełniej wyraża przy tym zdanie: „*Polish Literature as World Literature* introduces key figures of Polish literature from the sixteenth century to the present and their impact on and relationships with [podkr. – MB] world literature" [Książka *Polish Literature as World Literature* prezentuje kluczowe postaci polskiej literatury od szesnastego wieku do dzisiaj, oraz ich wpływ na literaturę światową, a także relacje z nią] (Florczyk, Wisniewski: 7). Stwierdzić więc można, że praca Florczyka i Wisniewskiego poświęcona jest światowemu funkcjonowaniu literatury polskiej, dla którego przekład jest zaledwie jednym z warunków wyjściowych.

Przy całej intelektualnej płodności tego zabiegu, podobne rozszerzenie formuły tomu sprawia, że tylko częściowo odpowiada on na pytania stawiane przez badaczy międzynarodowego obiegu polskich tekstów w przekładach na języki obce. Wydaje się, że ta jednostkowa sytuacja jest symptomatyczna dla pewnych ogólniejszych tendencji w dzisiejszych badaniach nad literaturą światową.

Podejmowanie szerokiego spektrum problemów związanych z literacką komunikacją międzykulturową powoduje, że rozważania nad samym tłumaczeniem tekstów z języka źródłowego na docelowy stają się już tylko jednym z wątków śledzenia zmiennej sytuacji w globalnym świecie literatury. Perspektywa przekładu kulturowego i socjologia przekładu osłabiły postrzeganie tłumacza jako autonomicznego mediatora między literaturami. Opisany został nawet przypadek zwiększania niewidzialności tłumacza, wynikający ze świadomych działań wydawcy w nowych mediach (Freeth, 2022). I chociaż wniosków z tego studium nie można przenosić na przekład literatury „wysokiej", ukazanie internetu jako przestrzeni anektowanej przez

wydawcę, jako ekspansywnego aktanta w polu literatury (Bourdieu: 6), daje do myślenia.

W dzisiejszej humanistyce coraz więcej uwagi przyciąga zatem wielość parametrów społecznego i politycznego funkcjonowania literatury (Bourdieu; Casanova, 2002), funkcje wydawcy (Freeth, 2022), role instytucji, takich jak nagrody (English, 2009) oraz działanie algorytmów jako „tajnych agentów świata książek" (Murray, 2021). Czy w tym kontekście refleksja nad pracą tłumaczy i tłumaczek nie stanowi kroku wstecz? Czy nie jest ucieczką od nowoczesności, nostalgicznym pochyleniem się nad warsztatem jednego z ostatnich rzemieślników „starej daty" (niejako w przeciwieństwie do *big data*)? Zresztą ów „rzemieślniczy" czy też „rękodzielniczy" wymiar pracy tłumaczy coraz częściej będzie też stawać pod znakiem zapytania z uwagi na rolę generatywnych modeli językowych w procesie przekładu literatury (pośrednio asumpt do zainteresowania tą problematyką dała zresztą sama noblistka w ważnej i odważnej, ale wciąż kontrowersyjnej wypowiedzi na temat własnej współpracy z AI[8]). Wracając do formuły Czaplińskiego: czy „literatura światowa" nie pokonała swoich niedawnych „konkurentek", komparatystyki i przekładoznawstwa?

Wielość metodologii umożliwiających eksplorację międzynarodowego obiegu książek sprawia, że – nieco paradoksalnie – w czasach wysypu translacji oraz ich medialnej waloryzacji badacze globalnej komunikacji literackiej mogą tracić z oczu pracę samych tłumaczy. Liczni i widzialni, translatorzy bywają coraz bardziej nieuchwytni w naukowym opisie literackiej rzeczywistości.

*

Zebrane w tym numerze „Rocznika Komparatystycznego" artykuły uzasadniają – jak sądzę – pewien optymizm w kwestii przyszłości badań nad przekładem literatury polskiej na języki obce. W części głównej numeru prezentujemy dziesięć tekstów. Część z nich rozwija interdyscyplinarne metodologie, podczas gdy inne sondują nie dość jeszcze przebadane kierunki przekładu. Na wzór innych redaktorów tomów

[8] Onet Książki: https://kultura.onet.pl/ksiazki/spor-o-slowa-olgi-tokarczuk-noblistka-wydala-oswiadczenie-niewlasciwie-zrozumiane/9x53bbh.

zbiorowych, antologii i tematycznych numerów czasopism – niejako rytualnie – uprzedzić należy, że naszym celem nie było stworzenie kompletnej panoramy zjawiska, a przedstawienie analiz podejmujących omawiany problem na zasadzie *pars pro toto*.

Artykuły ułożone zostały w porządku umożliwiającym podróż w czasie. Przy tym omawianych tłumaczy i tłumaczki ułożyliśmy od najnowszych do najstarszych, żeby historia zaistniała jako miejsce, z którego wydobyć można korzenie współczesności. Dlaczego nie znaleźć ich w kolektywnym przekładzie *Malwiny* z 1817 roku? W ramach tego odwróconego chronologicznego porządku wyodrębnić jednak można trzy grupy tekstów.

Największą z nich stanowią studia przypadków. W artykule *Balcerzan Ajgiego* Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz dokonuje omówienia recepcji literatury polskiej w kulturze Czuwaszji, otwierając nowe ścieżki w badaniach komparatystycznych nakierowanych na nierosyjskojęzyczne literatury Republiki Rosyjskiej. Artykuł Marty Kaźmierczak, *Amerykański tłumacz wobec dwóch obcości. Double allegiance?*, dotyczy amerykańskiego tłumaczenia *Hanemanna* Stefana Chwina: posługując się metodologią językoznawczą, badaczka omawia w nim miejsce niemieckich i polskich toponimów w przekładzie Philipa Boehma. Połączenie literaturoznawstwa i językoznawstwa proponuje też Tomasz Klimkowski, którego tekst – *Autochtonizmy i neologizmy w rumuńskim przekładzie „Trenów" Jana Kochanowskiego* – poświęcony jest przekładowi renesansowego cyklu poetyckiego przez dwóch współczesnych tłumaczy rumuńskich: Passionarii Stoicescu i Constantina Geambașu. W artykule *Recepcja „Meira Ezofowicza" we Francji: od światopoglądu pisarskiego Elizy Orzeszkowej do wyborów przekładowych Władysława Mickiewicza* Aleksandra Kamińska odtwarza drogę pozytywistycznej powieści społecznie zaangażowanej z Polski do Francji.

Kolejną grupę artykułów określić można jako małe monografie, skupione na twórczości wybranych postaci z historii literatur polskiej i obcej. W artykule *Eliška Krásnohorská – pierwsza czeska tłumaczka „Pana Tadeusza" Adama Mickiewicza* Klaudii Koczur-Lejk światło pada na twórczynię translacji, na jej biografię i środowisko intelektualne. W dwóch kolejnych tekstach – *Zmierzając „ku Prawdzie Pierwowzoru"*

Agaty Brajerskiej-Mazur i *Wilno – Buenos Aires – Chicago: litewskie tłumaczenia Miłosza do 1990* Anny Krawczyk – punktem wyjścia są kluczowe figury literatury polskiej, generujące serie tłumaczeń na języki obce: angielski (Brajerska-Mazur) i litewski (Krawczyk).

W trzeciej grupie zamieścić można studia stanowiące większe czy mniejsze syntezy. Najobszerniejszą z nich – i zarazem najbardziej panoramicznym tekstem w całym prezentowanym tu zbiorze – jest artykuł Christiny Godun pt. *Za kulisami literatury: tłumacze jako niewidzialni twórcy literatury polskiej w Rumunii (1945–2024).* To szeroko zakrojony przegląd twórczości translatorskiej na przestrzeni niemal osiemdziesięciu lat. Autorka rehabilituje zawód, któremu przez większość omówionego w studium okresu towarzyszyło to, co Lawrence Venuti określił jako niewidzialność tłumacza (Venuti, 2008; Freeth, 2022). W artykule *Z „nie naszego" na „nasze". Uwagi na temat przekładów francuskojęzycznej twórczości poetów polskiego romantyzmu (Mickiewicz, Krasiński)* Joanna Pietrzak-Thebault podsumowuje swoje wieloletnie doświadczenia w badaniu, edycji i przekładzie francuskojęzycznej literatury polskich romantyków. Ostatni tekst zbioru, *Anna Nakwaska (1781–1851) i Olimpia Chodźko (1797–1889) jako tłumaczki literatury polskiej na francuski: przekład i współpraca w sieci kontaktów kulturowych* (Michał Bajer), podejmuje próbę omówienia kolektywnych przedsięwzięć translatorskich kobiet w pierwszych dekadach XIX wieku.

Za leitmotivy zbioru uznać można wykraczanie poza grupę języków dominujących (Brzostowska-Tereszkiewicz, Godun, Klimkowski, Koczur-Lejk, Krawczyk), łączenie literaturoznawstwa i językoznawstwa (Kaźmierczak, Klimkowski), zainteresowanie romantyzmem oraz pozytywizmem (Brajerska-Mazur, Pietrzak-Thebault, Kamińska, Bajer), a także literaturą polską pisaną w języku obcym (Pietrzak-Thebault, Bajer).

Niniejszy zeszyt jest przy tym zaledwie próbą głosu w dziedzinie, która z pewnością domaga się dalszych badań, a zwłaszcza szerzej zakrojonych projektów, takich jak tworzenie baz danych oraz rozwijanie bibliografii bibliografii tłumaczeń literatury polskiej na języki obce (Seweryn, 2012). Dalszej pracy wymagają również – wspomniane

wyżej – translacje literatury popularnej i przekłady filologiczne, a także przekłady na języki inne niż naturalne (Hummel, 2025). To jednak zadania na przyszłość.

Numer zamykają dwa komparatystyczne varia: artykuł Joanny Miętki o utworze dwujęzycznej autorki Marii z Czartoryskich Wirtemberskiej i, sporządzona przez Macieja Jońcę, recenzja kolejnej publikacji w bogatej bibliotece polskich szekspirianów.

Bibliografia

Alter, Alexandra. „Shining a Spotlight on the Art of Translation". *International New York Times* 11 February 2022.

Białek, Marta. „(Un)Translatability. Onomastics in Olga Tokarczuk's Primeval and Other Times". *Forum Filologiczne Ateneum* 8.1 (2020): 299–311.

Bourdieu, Pierre. „Le champ littéraire". *Actes de la recherche en sciences sociales* 89 (1991): 3–46.

Casanova, Pascale. „Consécration et accumulation de capital littéraire. La traduction comme échange inégal". *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 144 (2002): 7–20.

------. *Światowa republika literatury*. Tłum. Anna Turczyn, Elżbieta Gałuszka. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońsiego, 2017.

Croft, Jennifer. *The Extinction of Irena Rey*. New York: Bloomsbury, 2024.

Czapliński, Przemysław. „Literatura światowa i jej figury". *Teksty Drugie* 4 (2014): 13–40.

Damrosch, David. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press, 2003.

------. *How to Read World Literature?* Chicester: Willey-Blackwell, 2009.

Dudek, Agnes. *From the Forgotten to the Famous: Antonia Lloyd-Jones on „The Penguin Book of Polish Short Stories"*. 25.08.2025. https://culture.pl/en/article/from-the-forgotten-to-the-famous-antonia-lloyd-jones-on-the-penguin-book-of-polish-short-stories.

Düring, Michael. „Warschauer Topographie – Zur Stadt als Ort des Verbrechens im zeitgenössischen polnischen Kriminalroman". *Investigation* –

Rekonstruktion – Narration. Geschichten und Geschichte im Krimi der Slavia, Red. Nina Frieß, Angela Huber. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2019. 199–216.

Eberharter, Markus. „Obcość w literaturze i obcość w przekładzie: na podstawie tłumaczeń najnowszej literatury polskiej na niemiecki". *Między Oryginałem a Przekładem* 15 (2009): 103–113.

English, James F., *The Economy of Prestige: Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.

Even-Zohar, Itamar. „The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem". *Polysystem Studies*. Durham: Duke University Press, 1990. 45–51[= *Poetics Today* 11.1 (1990)].

Florczyk, Piotr, K.A. Wisniewski, red. *Polish Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2023.

Freeth, Peter Jonathan. *Beyond Invisibility: The Position and Role of the Literary Translator in the Digital Paratextual Space*. Rozprawa doktorska. Leeds: University of Leeds, 2022. https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/30818/.

Frick, David. „Selected Drama and Verse by Franciszka Urszula Radziwiłłowa, Patrick John Corness, Aldona Zwierzyńska-Coldicott and Barbara Judkowiak". *The Polish Review* 63.2 (2018): 119–123.

Gicala, Agnieszka. „The Human Soul in Today's World. Two Perspectives: Wisława Szymborska's and Olga Tokarczuk's, and their Translocation in Translation". *Etnolingwistyka. Problemy Jezyka i Kultury* 36 (2024): 183–202.

Gołębiowski, Ariel. „The Reconstruction of Lisa Tolgfors' Idiolect in the English Translation of Zygmunt Miłoszewski's *Bezcenny*". *Acta Neophilologica*" 2.23 (2021): 287–308.

Hoyte-West, Antony. „Polish Literature in Major British Translation Prizes". *Tematy i Konteksty* 19.14 (2024): 60–73.

Hummel, Anna. „Literatura niczym fizyka kwantowa, czyli o wszechświecie tłumaczenia literatury i poezji polskiej na język migowy". *Przekład PJM dla początkujących, w teorii i praktyce*. Red. Aleksandra Kalata-Zawłocka. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2025. 172–200.

Jarniewicz, Jerzy. *Gościnność słowa: Szkice o przekładzie literackim*. Kraków: Znak, 2014.

Kochanowski, Jan. *Occasional Poems*. Tłum. Michael J. Mikoś, posłowie Roman Krzywy. Indiana: Bloomington, 2023.

Krajewska, Monika. „Irina Adelgejm – tłumaczka (nie tylko) noblistki". *Rocznik Przekładoznawczy* 17 (2022): 133–144.

Lloyd-Jones, Antonia. „Przekład jako kompromis: garść uwag o tłumaczeniu prozy Pawła Huellego i Olgi Tokarczuk na język angielski". Tłum. Magda Heydel. *Przekładaniec* 17 (2006): 109–123.

------. *The Penguin Book of Polish Short Stories*, London: Penguin Classics, 2025.

Mazurkiewicz, Adam. „Polish Crime Literature After 1989". *Belphégor. Littérature populaire et culture médiatique* 20.1 (2022). https://journals.openedition.org/belphegor/4894.

Mickiewicz, Adam. *Metaphysical Poems*. Wyd. Jerzy Fiećko, Mateusz Stróżyński. Tłum. Mateusz Stróżyński, Jaspreet Singh Boparai. Amsterdam: Brill, 2023.

Monisha, Joutha. „Translating Transgressions in Olga Tokarczuk's Drive Your Plow Over the Bones of the Dead: An Affective Reading". *Crossings: A Journal of English Studies* 15.1 (2024): 151–161.

Moretti, Franco. „Conjectures on World Literature". *New Left Review* 1 (2000): 54–68.

Murray, Simone. „Secret Agents: Algorithmic Culture, Goodreads and Datafication of the Contemporary Book World". *European Journal of Cultural Studies* 24.4 (2021). https://doi.org/10.1177/1367549419886026.

Nalewajk-Turecka, Żaneta. „Literacka Nagroda Nobla w kontekście idei literatury światowej". *Tekstualia. Palimpsesty Literackie Naukowe Artystyczne* 81.2 (2025): 93–106.

Pasterska, Jolanta, Arkadiusz Luboń, Marcin Wyrembelski. „Zagraniczne istnienie literatury polskiej". *Tematy i Konteksty* 15.10 (2020): 15–22.

Pietryga, Marcelina. „The Use of Explicitation to Retain the Foreignness of Olga Tokarczuk's *Flights*". *Między Oryginałem a Przekładem* 27.2 (2021): 101–116.

Radziwiłłowa, Franciszka Urszula. *Selected Drama and Verse*. Tłum. Patrick Corness, wyd. Aldona Zwierzyńska-Coldicott, wstęp Barbara Judkowiak. Toronto, Ontario: Iter Academic Press, 2015.

Rusnak, Radosław. „«Kochanowski okolicznościowy» w angielskie szaty przybrany". *Pamiętnik Literacki* 1.1/2024: 275–286.

Seweryn, Anna. „Materiały do bibliografii bibliografii przekładów polskiej literatury pięknej". *Nowa Biblioteka* 2.11 (2012): 143–184.

Siwek, Karolina. „A Flight of Tokarczuk Translators": Remarks on Collaboration and Cooperation. *Między Oryginałem a Przekładem* 2.52 (2021): 117–134.

Skibińska, Elżbieta. „La traduction intersémiotique et la communication interculturelle: les couvertures des traductions de *Prawiek i inne czasy* d'Olga Tokarczuk". *Między Oryginałem a Przekładem* 2.68 (2025): 89–105.

Skibińska, Elżbieta, Natalia Paprocka, Regina Solová. „Présentation". *Romanica Wratislaviensia* 68 (2021): 7–8. https://doi.org/10.19195/0557-2665.68.1.

Skibińska, Elżbieta, Regina Solová, Justyna Wesoła. „Le «réalisme magique» de *Prawiek i inne czasy* d'Olga Tokarczuk filtré par la traduction". *Między Oryginałem a Przekładem* 35 (2017): 83–112.

Skórczewski, Dariusz. „Adam Mickiewicz. Metaphysical Poems. Jerzy Fiećko and Mateusz Stróżyński, eds. Trans. Mateusz Stróżyński and Jaspreet Singh Boparai. Brill, 2023. xi, 341 pp. Notes. Bibliography". *Slavic Review* 83.4 (2024): 863–864.

Skwara, Marta. „(Mis)translation as a Literary Success". *Przekłady Literatur Słowianskich* 10.1 (2019): 29–46.

Swaan, Abram de. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press, 2001.

Szwebs, Weronika. „Treny Jana Kochanowskiego w angielskich przekładach". *Przekładaniec* 26 (2012): 299–318.

Tymoczko, Maria, Edwin Gentzler, red. *Translation and Power*. Amherst: University of Massachusetts Press, 2002.

Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London: Routledge, 2008.

Warmuzińska-Rogóż, Joanna. „L'histoire de la Pologne révisitée ou le jeu de l'implicite et de l'explicite dans la traduction française de *Jak zawsze* de Zygmunt Miłoszewki". *L'art de vivre, de survivre, de revivre/L'arte di vivere, di sopravvivere, di rivivere/El arte de vivir, de sobrevivir, de revivir. Approches littéraires. Le 50e anniversaire des études romanes à l'Université de Łódź/50º anniversario degli studi*. Red. Magdalena Kozluk, Anita Staron. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2022. 451–469.

------. „As Usual or Entirely Different? Playing with Foreignness in the Original and French Translation of the novel *Jak zawsze* (As Usual) by Zygmunt Miłoszewski". *Konińskie Studia Językowe* 9.2 (2021): 145–159.

Żyśko, Konrad. „A Translator as an Author: On the Dynamics of Meaning behind *podróż* and *ruch* in the English Translation of *Bieguni* by Olga Tokarczuk". *Heteroglossia. Studia kulturoznawczo-filologiczne* 13 (2022): 321–339.

Translators of Polish literature after Olga Tokarczuk's Nobel Prize. More numerous, more visible, and yet... increasingly elusive

Summary

The article addresses the place of translators in the international circulation of Polish literature. Its point of departure is the situation of Polish literature after the global success of Olga Tokarczuk, when a shift in the status of translation becomes apparent: translators are becoming more visible in institutional, media, and scholarly discourse. The article discusses examples of this change, including translators' congresses, the activities of the Polish Book Institute, the anthology *The Penguin Book of Polish Short Stories*, and scholarship on the translations of Tokarczuk's work. The perspective is then broadened to include popular literature and academic translations of early Polish texts, revealing the diversity of contemporary translational circuits. The key question is methodological: how can the work of translators be described when world-literature studies increasingly focus on institutions, the market, prestige, and mechanisms of textual circulation? The present issue of *Rocznik*

Komparatystyczny is framed as a contribution to this debate, centred on concrete practices of translating Polish literature into foreign languages.

Keywords: literary translation; Polish literature abroad; world literature; world literature, literary circulation; translator visibility, Olga Tokarczuk, Literary Nobel Prize

Słowa kluczowe: przekład literacki; literatura polska za granicą; literatura światowa; obieg literacki; widzialność tłumacza, Olga Tokarczuk, Literacka Nagroda Nobla

Cytowanie

Bajer, Michał. „Wprowadzenie do lektury. Tłumacze i tłumaczki literatury polskiej po «Noblu Olgi Tokarczuk»: coraz liczniejsi, coraz widoczniejsi, coraz trudniej uchwytni?". *Rocznik Komparatystyczny* 16 (2025): 7–26. DOI: 10.18276/rk.2025.16-01.